

**POKUSY O NĚMECKO-ČESKÉ POROZUMĚNÍ VE VÍDNI
V POSLEDNÍCH LETECH PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU**

MIROSLAV JEŘÁBEK

Humanistic initiatives in Central Europe of the very last years before the outbreak of the First World War count among the less known modern history topics in Czech as well as Austrian historiography. Particularly in Vienna, there were several clubs and eminent personages of international importance whose activities have not been sufficiently examined yet. The following initiatives should be highlighted: Deutsch-Tschechisches Komitee (German-Czech Committee) and Austria nova (New Austria) dating back to 1911 and 1913.

Key words: Humanistic initiative; Vienna; beginning of the twentieth century.

K nepříliš probádaným tématům moderních dějin patří v české i rakouské historiografii humanistické iniciativy ve Vídni v prvních dvou desetiletích 20. století. V bývalé metropoli Rakouska-Uherska vyvíjelo svou činnost několik mezinárodně významných spolků a osobností, jejichž aktivity ještě nejsou dostatečně prozkoumány.

Vídeň kolem roku 1900 je ve světovém měřítku známá pro svůj přitažlivý duchovní charakter. Tento ráz spoluvytvářeli zejména malíři Gustav Klimt a Oskar Kokoschka, designér Josef Hoffmann, architekti ze školy Otto Wagnera společně s mnoha vědci, umělci, filozofy a novináři, kteří byli často židovské národnosti. Právě Židé, kteří získali prosincovou ústavou z roku 1867 občanskou rovnoprávnost, se v dalekosáhlé míře podíleli na intelektuálním, veřejném a hospodářském životě metropole na Dunaji.

Židovského původu byli například psychoanalytik Sigmund Freud, filosofové Ludwig Wittgenstein a Otto Weininger, hudební skladatel Gustav Mahler, malíř Egon Schiele, básník Arthur Schnitzler, spisovatelé Stefan Zweig a Joseph Roth, publicista Karl Kraus a mnoho dalších významnějších osobností. Rakousko-uherskou metropolí v době před první světovou válkou však současně zmítaly národnostní spory, které často nabývaly výbušného charakteru. Uvedená témata jsou vzdělanější české veřejnosti známá především z obsáhlých a ceněných syntéz amerického badatele Carla Schorskeho¹ a rakouské historičky Brigitte Hamman.²

Podle sčítání obyvatelstva z roku 1910 žilo ve Vídni 1 635 000 obyvatel. Největší minoritou žijící v metropoli byli Židé – v roce 1910 jich v hlavním městě žilo podle úředního sčítání 175 300 (podle náboženského vyznání). Z tohoto počtu patřila většina, 122 930 osob, k německé skupině, a to včetně východních Židů, jejichž jidiš byla vnímána jako němčina. Ostatní náleželi podle jazyka k Polákům, Čechům, Rumunům a jiným národnostem. Padesát jedna a půl tisíce Židů, registrovaných ve Vídni „bez státní příslušnosti“, pocházelo většinou z Maďarska. Podíl ruských Židů nelze přesně zjistit, neboť Tito uprchlíci zpravidla neměli stálé bydliště a nebyli zachyceni ve statistikách.³

V rakouské metropoli působilo přirozeně také velké množství židovských obyvatel, kteří se asimilovali a nechali pokřtít. Pro uvedené etnikum byla příznačná touha po společenském vze-

¹ SCHORSKE, C.: *Vídeň na přelomu století*. Brno 2000.

² HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999.

³ Tamtéž, s. 366.

stupu – v roce 1912 byl každý třetí gymnazista židovského vyznání, posluchači této národnosti byli výrazně zastoupeni na lékařské a právnické fakultě vídeňské univerzity.⁴

Silné zastoupení Židů ve veřejném životě kritizovalo stále více Němců, kteří tuto skutečnost vnímali jako poručníkování a angažovali se proto publicisticky i politicky. Antisemitská kampaň se postupně přesouvala do podoby rasové teorie. Jejím základem se stala kniha Houstona Stewarta Chamberlaina, anglického zetě Richarda Wagnera, *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts (Základy 19. století)*, napsaná ve Vídni a vydaná v roce 1899 v Mnichově.

Rakouská metropole se stala i místem zrodu židovského národního hnutí, sionismu. Theodor Herzl, fejetonista *Neue Frei Presse*, nastínil ve svém románu *Der Judenstaat (Židovský stát, 1896)* vizi zaslíbené země Židů – Palestiny. Národnostní vztahy ve Vídni kolem roku 1900 výrazně ovlivňovalo i velkoněmecké hnutí rytíře Georga von Schönerera, v němž se nacionalismus spojoval s nepřátelstvím vůči římsko-katolické církvi a s antisemitismem. Proti římsko-katolické církvi útočil Joseph Adolf Lanz, bývalý kněz a Schönererův stoupenec. Tyto mentální nálady výstižně vystihl historik Franz Herre: „*Lidový nacionalismus, antiliberalismus, antisemitismus a antikřesťanství, to byli čtyři apokalyptičtí jezdcí, kteří vyrazili do 20. století, aby zahájili své zlověstné tažení.*“⁵

Češi ve Vídni tvořili na počátku 20. století druhou nejpočetnější menšinu. V letech 1851 až 1910 tu vzrostl počet našich předků na desetinásobek. Roku 1910 měl téměř každý pátý obyvatel rakousko-uherské metropole český původ, a to za neutuchajícího přílivu přistěhovalců. Historička Brigitte Hamann se v těchto souvislostech domnívá, že vývoj směrem dvojjazyčným Dolním Rakousům a dvojjazyčnému hlavnímu městu Vídni byl docela dobře možný, ovšem jen za podmínky, pokud by se nově příchozí nevzdali svého češství a dokázali by čelit asimilaci.⁶

Určit přesný počet Čechů, kteří žili před rokem 1914 ve Vídni, bohužel není možné. Čeští i rakouští historikové se shodují v názoru, že údaje ze sčítání obyvatelstva z let 1900 (102 974 osob) a 1910 (98 461 osob) jsou příliš nízké.⁷ Pokud se totiž Češi ve Vídni nechtěli vystavit diskriminaci, museli v dotaznících uvést za svůj obcovací jazyk němčinu.

Naši předkové přicházeli do Vídně nejčastěji jako průmysloví dělníci, ševci, krejčí, služební, kuchařky a chůvy, v menší míře jako státní úředníci, studenti a hudebníci. V metropoli se nacházelo také velké množství českých učňů, kteří se většinou u svých krajanů krejčích, ševců a truhlářů učili řemeslu. Uznávaný český básník Josef Svatopluk Machar, jenž žil ve Vídni třicet let a v tamních poměrech se výborně orientoval, charakterizoval počátkem 20. století sociální postavení našich krajanů slovy: „*Vídeňák zná Čechy jako dělníky, zametače ulic, domovníky, kočí omnibusů a tramway, služky, prostitutky, lokaje v panských domech – jsou-li v úřadech a jsou-li Čechy, platí mu za štrébry.*“⁸

Mnozí příchozí se již po několika letech s novým prostředím dokonale asimilovali a ztratili povědomí o své původní národní příslušnosti. Hodně Čechů přicházelo do Vídně pouze na sezónní práce od jara do podzimu, kdy tu pracovali na stavbách či v cihelnách. Mnoho mladých mužů přicházelo do Vídně pouze na několik let nebo dokonce jen na několik měsíců, a to proto, aby se zde zdokonalili v řemesle, ve vedení obchodu a ve znalosti německého jazyka.⁹ De-

⁴ Roku 1913 studovalo na vídeňské lékařské fakultě 40 % Židů, ve stejném roce byla více než čtvrtina posluchačů práv židovského vyznání. HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999, s. 367.

⁵ HERRE, F.: *Než se začalo psát 1900. V obavách ze zániku i s vírou v pokrok*. Praha 1999, s. 145.

⁶ HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999.

⁷ Tamtéž, s. 344; GLETTLER, M.: *Die Wiener Tschechen um 1900*. München – Wien 1972, s. 61; SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 139.

⁸ MACHAR, J. S.: *Vídeň*. Praha 1919, s. 20.

⁹ K těmto mladíkům patřil například i významný český průmyslník Tomáš Baťa, jenž v roce 1892 ve svých šestnácti letech odjel do Vídně a několik měsíců tu nepříliš zdárně provozoval ševcovskou živnost.

mografickou situaci Čechů ve Vídni v této době výstižně a poměrně vtipně charakterizovala rakouská historička Monika Glettler, když ji přirovnala k „hotelu, jenž je sice neustále obsazen, ale pokaždé jinými lidmi“.¹⁰

České obyvatelstvo ve Vídni žilo po celém území metropole (na rozdíl od Židů, kteří ve velké většině obývali třetí okres Leopoldstadt), nejvíce se jich nacházelo v desátém okrese Favoriten. Naši předkové přitom vytvářeli velké množství spolků, zájmových sdružení a profesních organizací. Jisté „spolkaření“, roztržitost národního života, se tak stalo typickým jevem pro existenci Čechů v rakouské metropoli. Nejdůležitějšími korporacemi se staly spolky Komenský, Slovanská beseda, Slovanský zpěvácký spolek a Sokol,¹¹ z nichž nabyl největšího významu patrně školský spolek Komenský (vznikl roku 1872). Podnět k založení ústřední organizace Čechů v rakouské metropoli vzešel právě z této korporace.¹²

V roce 1904 byla vytvořena Národní rada Čechů dolnorakouských, jež byla o dva roky později přejmenována na Národní radu československou. Jejím předsedou byl zvolen MUDr. Josef Václav Drozda, docent lékařské fakulty vídeňské univerzity. Těžištěm českých národních snah se stala organizace vlastního školství. Naše menšina se přitom neobávala, že by se nenaplnily její školy, děti naopak často nebylo kam umístit. Počátkem 20. století už české soukromé školy svou kapacitou nestačily a na vybudování nových se nedostávalo finančních prostředků. Podle sdělení historika Františka Soukupa tak „vyučování českých dětí v soukromých bytech zůstalo kuriozou, jímž se mohla chlubit jen česká Vídeň“.¹³

Růst českého veřejného života však probouzel nevraživost a odpor u německých nacionalistů. S nedůvěrou se pohlíželo především na rostoucí hospodářské sebevědomí našich krajanů. Roku 1912 působily ve Vídni čtyři české banky (největší byla filiálka Živnobanky se sídlem na prestižní adrese na Herrengasse), četné malé české spořitelny a záložny se podle křesťanských sociálů pokoušely „českými nápisy ve vídeňských ulicích o první krok směrem k dvojjazyčnosti“.¹⁴ Rostoucí sebevědomí Čechů v této době můžeme posuzovat i podle spisu studenta právnické fakulty B. Šnejda *Proč mají Čechové odvěký nárok na půdu dolnorakouskou?* z roku 1911.¹⁵

Ve Vídni počátku 20. století tak vznikla atmosféra, kdy bylo jakékoliv shromáždění Čechů ohroženo výtržnostmi. Na německy hovořící obyvatelstvo hlavního města působily i národnostní třenice v Čechách (zejména střety německé menšiny s českou majoritou v Praze) a konflikty v rakouském parlamentu. Všeněmci vyzývali k bojkotu českého tisku a hrozili, že zveřejní jména obchodníků, kteří ho prodávají. Největší české noviny, nadstranícký *Vídeňský denník* a sociálně demokratické *Dělnické listy*, přitom měly dohromady pouze dvacet tisíc odběratelů. V tomto klimatu si mnozí Vídeňané českého původu poněmčili jména, aby se jednou provždy zbavili problémů. Z tisíců českých obchodníků se jich na český seznam nechalo zapsat jen několik – ze strachu z napadení a z obav o ztrátu německých zákazníků.¹⁶

¹⁰ GLETTLER, M.: *Die Wiener Tschechen um 1900*. München – Wien 1972, s. 41.

¹¹ Tamtéž; BROUSEK, K.: *Wien und seine Tschechen. Integration und Assimilation einer Minderheit im 20. Jahrhundert*. Wien 1980; WÖNISCH, R. (ed.): *Tschechen in Wien. Zwischen nationaler Selbstbehauptung und Assimilation*. Wien 2000; SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 64; VACULÍK, J.: *Češi v cizině 1850–1938*. Brno 2009, s. 80–86.

¹² SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 63.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999, s. 346.

¹⁵ DROZDA, J. V.: *Paměti z mého života*. Vídeň 1919, s. 19. Rovněž SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 81.

¹⁶ HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999, s. 348.

Německo-český antagonismus dosáhl jednoho ze svých vrcholů v létě roku 1909. Impulsem pro německé nacionalistické běsnění se stal nedělní výlet českého turistického spolku do Wachau, místa, které je spjaté s historií germánského kmene Nibelungů. Vídeňský nacionalistický tisk to označil za provokaci vůči Němcům. Do Melku a Wachau se dokonce vypravovaly zvláštní vlaky demonstrantů, které měly zabránit, aby Češi nevstoupili na „posvátnou“ germánskou půdu. V době těchto výtržností došlo v srpnu 1909 v dělnickém obvodu Simmering k napadení zahradní slavnosti pořádané spolkem Komenský.

Právě školská otázka, jejímž garantem byl z české strany spolek Komenský, neustále zvyšovala národnostní napětí v rakouské metropoli. Starosta Vídně Karl Lueger během občanské přísahy v říjnu 1909 prohlásil: „*Existují snahy vnutit našemu městu dvojjazyčný charakter. Pokud se Vídeň stane dvojjazyčnou, ztratí onu důležitost, kterou až do nynějška měla. Přísně dohlédnu, aby zde, v mé rodné Vídni, existovaly pouze německé školy a žádné jiné.*“¹⁷

Ve Vídni byly uzavírány školy spolku Komenský, což vyvolávalo protesty českých poslanců v rakouském parlamentu. Roku 1911 došlo k výtržnostem v souvislosti s druhou nedostavěnou českou školou ve třetím okrese. Situace byla o to složitější, neboť proti sobě stály i úřady – ministerstvo vyučování povolilo provoz druhé české školy, zemská školní rada žádala její uzavření. Záležitosti se ujali čeští národní socialisté, kteří dne 5. října 1911 přivedli žáky Komenského školy i s jejich rodiči do parlamentu, což vedlo ke rvačkám mezi českými a německými poslanci. Otázka českého školství ve Vídni zůstala až do roku 1918 nevyřešena.¹⁸

V těchto souvislostech je třeba uvažovat o možnostech zmírnění národnostního napětí v celé tehdejší monarchii. Nejvýznamnějšími nositeli usmířovacích tendencí byli sociální demokraté, kteří se projevovali nadnárodně i z vnitrostranického hlediska. Roku 1908 bylo z jejich 87 poslanců v říšské radě 50 Němců, 24 Čechů, 6 Poláků, 5 Italů a 2 Rusíni. Socialisté se důsledně zasazovali za práva menšin – usilovali například o zřízení české univerzity v Brně a rusínské univerzity ve Lvově.

Předseda Victor Adler se velmi snažil o zmírnění napětí mezi českými a německými členy, ale ani on v roce 1910 nezabránil odchodu českých sociálních demokratů ze strany. Vídeňskému ústředí zůstala věrná pouze česká menšina, která v květnu 1911 utvořila Českou sociálně demokratickou dělnickou stranu Rakouska. Ve volbách roku 1911, kdy tyto roztržštěné sociálně-demokratické strany stály v českých zemích poprvé proti sobě, získali autonomisté za 357 000 hlasů 26 mandátů, centralisté naproti tomu jen 19 000 hlasů a jeden mandát.¹⁹

Historička Brigitte Hamann řadí k dalším skupinám a jednotlivcům, jež usilovaly o porozumění mezi Němci a Čechy, profesora Karlovy univerzity v Praze Tomáše G. Masaryka, aristokracii českých zemí, vídeňskou univerzitu a pacifisty. Masaryk se jako poslanec v říšské radě s oblibou odvolával na filosofa Johanna Gottfrieda Herdera a jeho humanitní myšlenky. Aristokracie českých zemí byla napadána pro skutečnost, že své děti vychovává dvojjazyčně. Jisté pobouření na vídeňské univerzitě vyvolalo povolání profesora Maxe Dvořáka na katedru dějin umění, neboť němečtí nacionalisté protestovali proti české národnosti vědce.²⁰

V samotné Vídni našla myšlenka národnostního smíření živnou půdu zejména mezi pacifisty a liberálními intelektuály. K prvním sblížovacím pokusům docházelo patrně zásluhou člena vídeňské městské rady Luciana Brunnera. Tento liberální politik se hlavní měrou zasloužil o založení týdeníku *Der Weg*, jehož redaktory byli národohospodář Franz Hertz a historik Richard Charmatz.²¹ K okruhu osobností, které stály u zrodu tohoto listu, patřili i významný sociál-

¹⁷ Tamtéž, s. 356.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 358.

²⁰ Tamtéž, s. 359–361.

²¹ MACHAR, J. S.: *Vídeňské profily*. Praha 1919, s. 56–57.

nědemokratický politik Karl Renner,²² advokát Heinrich Herbatschek,²³ ukrajinský politik Sembratowitz, rumunský šlechtic rytíř Onciula a dva zástupci Jihoslovanů a Poláků. Z českých osobností byl k tomuto podniku přizván Josef Svatopluk Machar. Cílem sdružení měla být propagace vytvoření „nového Rakouska“ na základě rovnoprávnějšího postavení všech jeho národností. Podle Macharova svědectví ale tato iniciativa brzy ztroskotala a sám Brunner měl konstatovat, že „přišel se svými plány a sny příliš brzy“.²⁴

Brigitte Hamann v těchto souvislostech uvádí, že roku 1909 založilo několik liberálně zaměřených vzdělanců sdružených kolem spisovatele Hermanna Bahra a mezinárodně uznávané pacifistky Berthy von Suttner česko-německý kulturní výbor, který měl „veřejně vystupovat proti excesům obou národů a při každé příležitosti veřejně opakovat, že patříme dohromady, že se nechceme rvát, nýbrž vzájemně si porozumět a jsme ochotni nahlédnout, že jakýkoli útok proti druhé národnosti poškozuje i nás“.²⁵ Vyznění a celkové působení tohoto sdružení však bylo nejspíše nepříliš významné.

V roce 1911 můžeme ve Vídni pozorovat další vážnější pokus o vzájemné porozumění mezi Čechy a Němci – úsilím několika českých a německých intelektuálů byl ustanoven tzv. **Deutsch-Tschechisches Komitee (Německo-český komitét)**. Z české strany se o vytvoření tohoto spolku nejvíce zasloužil MUDr. Josef Václav Drozda, docent na Lékařské fakultě Univerzity ve Vídni, ze strany německé dr. Heinrich Herbatschek, advokát, překladatel Masarykových *Ideálů humanitních* a některých prací Vrchlického a Machara. Utvoření komitétu bylo oznámeno v deníku *Neue Wiener Tagblatt* dne 28. září 1911. O vzniku korporace informovaly i pražské časopisy – český *Čas* a německý *Union*.

Cílem tohoto sdružení se stala propagace myšlenky porozumění Němců s Čechy. Za tímto účelem byly vydávány v němčině tištěné publikace o české historii a kultuře. První zveřejněnou prací bylo dílo *Aus dem Bildersaal eines verkannten Kulturvolkes (Z galerie podceňovaného kulturního národa)* od Heinricha Herbatschka, jenž v této knize stručně vylíčil dějiny české kultury. Propagačního rázu nabyla druhá publikace komitétu, jež obsahuje příspěvky od Herbatschka (*Beiträge zur deutsch-czechischen Frage*), *Merkworte*, vyjádření uznávaných osobností o česko-německé otázce, úvahu *Nationalismus a Chauvinismus* od pražského univerzitního profesora Františka Krejčího a zveřejnění cílů komitétu od Friedricha Telmanna.²⁶

Podle Telmannova příspěvku se měl Německo-český komitét stát sdružením všech lidí, kteří usilují o smír národů. Za prostředky k dosažení cílů spolku byly označeny „porozumění kul-

²² Karl Renner (1870–1950), dlouholetý vůdce sociální demokracie v Rakousku. Budovatel první rakouské republiky, rakouský kancléř v letech 1918–1920. Po druhé světové válce stál opět u zrodu druhé rakouské republiky – spolkový kancléř v roce 1945, prezident v letech 1945–1950.

²³ Heinrich Herbatschek (narozen 10. 7. 1877 ve Vsetíně, místem úmrtí budou nejspíše Spojené státy americké, kam s velkou pravděpodobností po roce 1938 emigroval). Studoval nejprve na piaristickém gymnáziu v Kroměříži, poté na právnických fakultách na univerzitách v Praze a ve Vídni (zde získal v roce 1901 doktorát). V metropoli na Dunaji se usadil, od roku 1909 tu vykonával advokátní praxi. Předseda spolku Verein der Mährer in Wien. Literárně a překladatelsky činný – před první světovou válkou vytvořil drama *Im Ausgeding* (1908) a povídku *Der Arzt vor Gericht* (1914); ve stejné době překládal do němčiny díla J. S. Machara (*Die Galeeren des Gymnasiums*), T. G. Masaryka (*Die Ideale der Humanität*) a J. Vrchlického. Srov.: *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmi-schen Länder*. Band I. München – Wien 1979, s. 599; *Das Jahrbuch der Wiener Gesellschaft* 1928. Wien 1928, s. 125; *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl II., sv. 2. Praha 1932, s. 1089.

²⁴ MACHAR, J. S.: *Vídeňské profily*. Praha 1919, s. 56–57.

²⁵ HAMANN, B.: *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha 1999, s. 359. Autorka se zde odvolává na Bahrův dopis Bertě von Suttner ze 7. 2. 1909. Srov. také: HAMANN, B.: *Bertha von Suttner*. München – Wien 1987, s. 473. Rakouská historička tu uvádí, že Německo-český komitét vznikl jako paralela k Rakousko-italskému komitétu, založenému zásluhou Alfreda Frieda ve Vídni v roce 1908.

²⁶ SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 83. Přesný název druhé publikace Německo-českého komitétu se doposud nepodařilo zjistit.

turní, vzájemné poznávání a praktické užití poznatků“. Všeobecně se mělo pracovat také proti výstřelkům šovinismu na obou stranách.²⁷ Hlavní zásady pracovního programu později charakterizoval Heinrich Herbatschek.²⁸

Předsedou tohoto sdružení byl zvolen Friedrich Telmann, místopředsedou Heinrich Herbatschek, jednateli Wilhelm Börner, tajemník Vídeňské etické společnosti a ing. Max Ried, předseda Akademického mírového spolku. Do exekutivního výboru byl zvolen dr. Ernst Weisl, předseda Rakousko-uherské koloniální společnosti. Důvěrníky pro Prahu se stali univerzitní profesor František Krejčí, redaktor F. V. Krejčí a advokát dr. Bouček; důvěrníkem pro Plzeň J. R. Danner, lékárník. Z významnějších německých a českých osobností ve Vídni a v Praze vyslovili komitétu sympatie univerzitní profesor Ernst Mach, říšský poslanec dr. Ferdinand Kronawetter²⁹ a univerzitní profesor František Drtina. Z císařského Německa sdružení podpořil tajný rada, univerzitní profesor Wilhelm Ostwald.³⁰

Činnost komitétu poněkud skepticky hodnotil František Soukup, autor práce *Česká menšina v Rakousku*. Podle něj se práce v něm účastnili vzdělanci, kteří se domnívali, že pochopení kultury druhého národa už rovnou znamená pochopení politické. Soukup se domníval, že jim ušla důležitá okolnost, která byla přítomna i při jiných příležitostech: „*Němci jako národ, jemuž nikdo neublížoval, ježž nikdo neodnárodňoval, nemá vůbec pochopení pro postavení národa bez vlastního státu, národa, který je vydaný germanisaci.*“³¹

Soukup s největší jistotou vystihl podstatu problému, přesto je ale třeba ocenit vydání nejméně dvou publikací, které německému publiku přibližovaly české dějiny a kulturu, přičemž souběžně propagovaly ideu korektních německo-českých vztahů.

Nový pokus ve směru národnostního sblížení a porozumění ve Vídni byl učiněn o dvě léta později, kdy byl založen spolek **Austria nova (Nové Rakousko)**, společnost k podpoře národního míru v Rakousku. Činností v tomto sdružení se opět účastnil docent Josef Václav Drozda, předseda Národní rady československé a významný představitel vídeňských Čechů, jenž byl v rámci přípravných prací požádán, aby vstoupil do výboru společnosti.

Poměrně reprezentativní ustavující valná hromada se konala 11. prosince 1913 ve velké dvořaně Gewerbeverein (Průmyslového spolku). Shromáždění se účastnilo přibližně 500 osob ze všech společenských vrstev a všech rakouských národností. Přítomna byla i Bertha Suttnerová, nositelka Nobelovy ceny míru.³² Jednání řídil univerzitní profesor Rudolf Kobatsch,³³ hlavní referát podal statkář Alfred Rozmanith.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ HERBATSCHEK, H.: *Das Erwachen. Jahrbuch zur Förderung der Kulturgemeinschaft*. Wien 1914, s. 44–47. Rovněž GLETTNER, M.: *Die Wiener Tschechen um 1900*. München – Wien 1972, s. 265.

²⁹ Ferdinand Kronawetter (1838–1913). Doktor práv (1862), magistrátní úředník ve Vídni (od 1860), od roku 1873 poslanec říšského sněmu. Náležel k názorové skupině, z níž v Rakousku vzniklo křesťansko-sociální hnutí. Zastáncem dělnictva v poslanecké sněmovně, stoupenec myšlenky všeobecného volebního práva a práva na sebeurčení. Byl nazýván „svědomím parlamentu“, vystupoval proti korupci, privilegiím a za odloučení církve a státu. *Österreichisches biographisches Lexikon*. Band IV. Wien 1993, s. 290–291.

³⁰ SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 83.

³¹ Tamtéž, s. 82.

³² DROZDA, J. V.: *Paměti z mého života*. Vídeň 1919, s. 30.

³³ Rudolf Kobatsch (1868–1929), rakouský národohospodář. Roku 1892 doktor práv, v roce 1900 docent, roku 1902 profesor politické ekonomie, obchodní politiky a mezinárodní hospodářské politiky na Konsulární akademii ve Vídni. Roku 1925 soukromý docent politické ekonomie na Vysoké škole technické ve Vídni. Generální sekretář honorařských obchodníků. Autor významných prací z oblasti celní a obchodní politiky. Zabýval se rakousko-uherským celním tarifem (1899–1900), obchodními smlouvami s balkánskými státy a také sociálním a penzijním pojištěním. *Österreichisches biographisches Lexikon*. Band IV. Wien 1993, s. 4–5.

Podle zpravodajství *Vídeňského denníku* oba poukazovali na vrcholící národnostní konflikty v Rakousku. Hovořili zejména o jejich zhoubném vlivu v kontextu kulturního a hospodářského života celého státu. Rozmanitě se přitom snažil dokázat, že k národnostnímu smíru se nedospěje změnou ústavy, ale jen reformou celého veřejného života, přičemž počátek musí být učiněn v oblasti školství. V těchto souvislostech usuzoval, že podstatou reformy mají být ohledy na práva druhého národa, které současně zjednají respekt k právům národa vlastního.³⁴

Třetím přednášejícím na ustavujícím shromáždění byl Josef Václav Drozda, jenž se dovolával myšlenek historika Františka Palackého o poslání Rakouska jakožto státním útvaru, jenž je životně důležitý pro malé národy, jimž je domovem. Český lékař prohlásil, že má-li Rakousko dostát tomuto svému účelu a vysokému poslání v koncertu evropských národů, je nezbytně nutné, aby vycházelo všem svým národům a jejich životním potřebám s plným porozuměním vstřícně, přičemž by mělo mít vždy na mysli rovnoprávnost všech, která zaručuje základní podmínky jejich nerušeného a zdárného volného vývoje.

Drozda přitom oponoval názoru, že neštěstím Rakouska je skutečnost, že je státem mnohojazyčným. Naopak se domníval, že je to jeho zvláštní výhodou, protože tímto svým charakterem může v Evropě vykonat mnoho pozitivního. V tomto kontextu uvažoval o nivelizujícím vlivu Rakouska, jež by mělo zeslabovat, případně zamezovat srážkám různých nestejnorodých evropských zájmových skupin. Prvotním předpokladem tohoto vyššího poslání Rakouska však podle něj měla být nestrannost vůči požadavkům všech svých národů.

Docent vídeňské univerzity spatřoval možný model soužití více národností ve Švýcarsku. Publiku proto položil následující otázku: „*Mohou-li ve Švýcarsku tři velké národní kmene žít pospolu v úplně svornosti, jestliže tam jest o případně menšiny obezřele a spravedlivě postaráno, proč by nebylo možno provésti totéž také v Rakousku a proč by nebylo možno vytvořiti bezpečnou záruku dalšího rozkvětu tohoto státu?*“³⁵

Bližší okolnosti uskutečněné valné hromady se dozvídáme ze zpravodajství *Vídeňského denníku*. Zjišťujeme, že shromáždění se neúčastnil žádný zástupce vlády a také německý tisk byl spíše zastoupen. Český list rovněž informoval, že účastníci shromáždění zaslali holdující telegram císaři Františku Josefovi.³⁶

Tato korporace byla – kromě svých cílů a požadavků - nesporně zajímavá i svým sociálně pestrým složením. Do užšího výboru společnosti byli zvoleni Josef Drozda, Heinrich Herbat-schek, průmyslník Otto von Redlich, svobodný pán Friedrich Prinz zu Schaumburg-Lippe,³⁷ Max Ermers, spisovatel Heinrich von Schullern a statkář Alfred Rosmanith.³⁸ V širším výboru byli za Čechy zastoupeni dr. Lošťák, dr. Drachovský a Vít Hrdina. Předsedou české sekce byl zvolen kontraadmirál Jedina.³⁹

³⁴ *Ustavující valná hromada „Austria nova“*. Vídeňský denník, 13. 12. 1913, s. 3.

³⁵ Vídeňský denník, 13. 12. 1913, s. 1, 32.

³⁶ *Ustavující valná hromada „Austria nova“*. Vídeňský denník, 13. 12. 1913, s. 3. V referátu českého listu se lze dozvědět o „velikém vzrušení“, jež vyvolalo vystoupení paní Angererové, která se jménem žen vyslovila pro mírové hnutí. Ve svém vystoupení hovořila o nechuti mnoha německých majitelů restaurací účastnit se charitativní akce ve prospěch chudých školních dětí, neboť argumentovali tím, že z výnosu by mohly těžit i české děti (jednalo se o příspěvek ve výši dvou haléřů na obědovou polévku). Její svědectví se setkalo s nesouhlasem části přítomných, kteří jí hlasitě oponovali. Vystoupení paní Angererové se pak v dalších dnech přetřásalo v německém nacionálním tisku i ve *Vídeňském denníku*.

³⁷ V rodině šlechtického rodu Schaumburg-Lippe (panství Náchod a Ratibořice v Čechách) působil čtyři roky jako vychovatel dr. Jiří Guth-Jarkovský (vlastním jménem Jan Marek), pozdější předseda Českého a Československého olympijského výboru a zvláště ceremoniář prezidenta T. G. Masaryka, jehož vybrané způsoby aristokratické rodiny spolu s pozitivním vlivem jeho otce inspirovaly k napsání několika knih s tematikou společenského chování.

³⁸ GLETTLER, M.: *Die Wiener Tschechen um 1900*. München – Wien 1972, s. 265. Rovněž ROSMANITH, A.: *Präliminarien. Beiträge zum Programm der Gesellschaft zur Förderung des nationalen Friedens in Österreich*. Wien 1913.

Práce společnosti údajně začala vydáváním časopisu.⁴⁰ Její činnost však trvala krátce, neboť účinnější působení směrem k širší veřejnosti zmařilo vypuknutí světové války. Ta činnost korporace bezesporu paralyzovala. Podle sdělení Františka Soukupa se činnost postupně obnovovala od roku 1916, avšak pořádané schůze již postrádaly věrohodnosti z jeho počátků.⁴¹ Na sklonku října 1918 se podunajská monarchie zhroutila a národy v ní dříve žijící začaly odvíjet novou kapitolu svých vzájemných vztahů.

Tento příspěvek lze chápat jako jednu z prvních badatelských sond směrem k vytýčené tematice. Uvedené iniciativy ve směru německo-českého porozumění ve Vídni jsou pozoruhodné vysokým zastoupením inteligence, buržoazie i aristokracie. Účastnili se jich osobnosti s větším či menším vlivem ve veřejném životě, a proto měly s velkou pravděpodobností větší šance k reálným výsledkům nežli například dobové pacifistické hnutí, jehož vedoucí představitelé byli zejména tiskem často dehonestováni. Pro mnoho neznámých skutečností je v blízké budoucnosti možné očekávat, že se čeští a rakouští historikové budou uvedeným tématem více zabývat, přičemž se svými výsledky seznámí i širší veřejnost.

Palác Živnostenské banky na Herrengasse v centru Vídně.

MUDr. Josef Václav Drozda, předák vídeňských Čechů.

³⁹ DROZDA, J. V.: *Paměti z mého života*. Vídeň 1919, s. 33. Rovněž SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 84.

⁴⁰ Časopis spolku *Austria nova* se doposud nepodařilo identifikovat.

⁴¹ SOUKUP, F.: *Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha 1928, s. 89–90.

Summary

Attempts to reach German-Czech understanding in Vienna within the very last years before World War I

Humanistic initiatives in Central Europe of the first decades of the 20th century count among the less known modern history topics in Czech as well as Austrian historiography. Particularly in Vienna, there were several clubs and eminent personages of international importance whose activities have not been sufficiently examined yet.

The troubled national situation in the Austro-Hungarian Empire stimulated a few well-known pacifists and intellectuals often coming from multiethnic milieu. In 1911, an initiative called *Deutsch-Tschechisches Komitee (German-Czech Committee)* was established in Vienna thanks to lawyer Heinrich Herbatschek and its activities were supported even by Wilhelm Börner and Max Riedl, heads of the Vienna Ethical Society and Academic Peace Club. The Czech supporters of the club included Václav Drozda, a docent at the Faculty of Medicine at the University of Vienna and one of the leaders of Czechs in Vienna. This initiative resulted in a German publication about Czech history and culture edited by Dr Herbatschek.

Another attempt to reach international reconciliation among the nations of the Austro-Hungarian Empire took place a year before the outbreak of World War I, when a club named *Austria Nova (New Austria)* was established in Vienna. It was lead by university professor Rudolf Kobatsch, Indowner Rossmanitch, industrialist Otto von Redlich, baron Friedrich Prinz zu Schaumburg-Lippé, docent Václav Drozda, lawyer Heinrich Herbatschek, writer Heinrich von Schullern and art historian Max Ermers. In December 1913, the founding meeting was attended by five hundred people from all social classes and almost all Austrian nationalities. There was also Bertha von Suttner who acted as a deputy for pacifists. The impacts of this promising corporation restrained the pending outbreak of world war.